

2. Control Chamber of Republic of Armenia Annual Report 2013 [Електронний ресурс] // Control Chamber of Republic of Armenia: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.coc.am/YearReportsEng.aspx?ReportYear=2013>.
3. Деятельность Счетной палаты [Електронний ресурс] // Счетная палата Российской Федерации: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.ach.gov.ru/activitieshttp://www.ach.gov.az/?/en/content/361/>.
4. National Audit Office Annual Report 2012 [Електронний ресурс] // National Audit Office of Lithuania: [сайт]. – Режим доступу: http://www.vkontrolė.lt/audito_ataskaitos_en.aspx?tipas=15;
5. Annual report by the National Audit Office to the Parliament [Електронний ресурс] // National Audit Office of Estonia: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.rigikontroll.ee/Riigikontrollipublikatsioonid/Riigikontrolliaastarauanneparlamendile/tabid/110/language/en-US/Default.aspx>.
6. Итоги работы Комитета государственного контроля за 2013 год [Електронний ресурс] // Комитет государственного контроля Республики Беларусь: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.kgk.gov.by/ru/control-deyatelnost>.
7. Annual Performance Report. Annual-Report-2013 [Електронний ресурс] // State Audit Office of Georgia: [сайт]. – Режим доступу: <http://sao.ge/en/about-us/annual-performance-report/annual-report-2013>.

8. Отчет о деятельности Счетной палаты за 2012 год [Електронний ресурс] // Счетная палата Республики Молдова: [сайт]. – Режим доступу: http://ccrm.md/public/files/file/Activitatea%20Control/Audit/Raport_activitate_2012_RUS.pdf.
9. Отчет об аудиторской деятельности Счетной палаты за 2012 год [Електронний ресурс] // Счетная палата Кыргызской Республики: [сайт]. – Режим доступу: http://www.mkk.gov.kg/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=157&Itemid=137&lang=ru.
10. Основные итоги контрольных мероприятий за 2013 год [Електронний ресурс] // Счетный комитет по контролю за исполнением республиканского бюджета Республики Казахстан: [сайт]. – Режим доступу: <http://esep.kz/rus/show1/article/149> <http://esep.kz/rus/show1/article/149>.
11. The Republic of Latvia State Audit Office Public Annual Report for 2012 [Електронний ресурс] // State Audit Office of The Republic of Latvia: [сайт]. – Режим доступу: http://www.lrvk.gov.lv/uploads/Majaslapa%20ENG/Annual%20reports/Annual%20report%202012/annual_report_2012.pdf.
12. Законодательство о Счетной палате [Електронний ресурс] // Счетная палата Республики Таджикистан: [сайт]. – Режим доступу: <http://sai.tj/index.php/ru/onunguzori-dar-borai-palatai-isob>.

Надійшла до редколегії 20.01.15

З. Варналий, д-р экон. наук, проф.,
Е. Коваленко, асп.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ ОПЫТА СТРАН ПОСТСОВЕТСКОГО ПРОСТРАНСТВА В СИСТЕМУ ВНЕШНЕГО ГОСУДАРСТВЕННОГО ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ УКРАИНЫ

В статье исследованы особенности организации и функционирования внешнего государственного финансового контроля в странах постсоветского пространства. Выделены основные достижения в работе высших органов финансового контроля. Сформулированы рекомендации по имплементации этого опыта в систему государственного контроля и работу Счетной Палаты Украины.

Ключевые слова: внешний государственный финансовый контроль; высший орган финансового контроля; Счетная палата Украины; национальная система контроля; имплементация.

Z. Varnalii, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
K. Kovalenko, PhD student

Taras Shevchenko National University of Kiev, Kiev, Ukraine

IMPLEMENTATION OF POST SOVIET COUNTRIES' EXPERIENCE TO THE PUBLIC AUDIT SYSTEM OF UKRAINE

The article explores the features of the organization and realization of the public audit in post-Soviet countries. The main achievements in the Supreme Audit Institutions functioning are highlighted. The distinguish features of public audit in the post-soviet countries are explored. The main approaches to the constitutional regulation of SAI's status are outlined. The models describing the scope of SAI's powers in each country are examined. The SAI's reports are analyzed and public audit efficiency indicators in different countries are summarized and systematized. The best practices in the field of public finance in the post-soviet countries are determined. According to the current world trends in public finance, Ukrainian budget system needs and public audit imperfections, useful practices from these countries are selected. On the basis of this analysis the main ways of implementation the best experience in this field to the Ukrainian public audit system are proposed by the author. Recommendations for the implementation of this experience to the public audit system and Accounting Chamber of Ukraine are determined.

Keywords: public audit; supreme audit institution; The Accounting Chamber of Ukraine; national system of of public audit; implementation.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2(167): 11-18

УДК 330.564.2.001.36 : 330.342

JEL H80

DOI: dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/2

З. Галушка, д-р экон. наук, проф.,
А. Дутчак, здобувач

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКОВОГО РОЗПОДІЛУ ДОХОДІВ: ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ

У статті здійснено порівняння наукових підходів до розуміння економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів. Визначено сутність понять справедливості та ефективності у розподілі; досліджено підходи до проблеми поєднання ефективності і справедливості, які використовуються у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання; окреслено соціально-економічні наслідки неефективного регулювання доходів у сучасній економіці.

Ключові слова: економічна ефективність; соціальна справедливість; ринковий розподіл доходів; суперечності системи розподілу доходів.

Вступ. Досвід ринкового реформування економіки України показує, що у багатьох сферах економічних відносин так і не склалися надійні механізми її функціонування. Повною мірою це стосується механізму функціонування ринкового розподілу доходів. З одного боку, прагнення створити соціально справедливий механізм формування доходів відповідно до вкладу факторів виробництва у виготовлення готового продукту, а з іншого – необхідність забезпечити ефективність на основі виконання доходами стимулюючої функції, – зумовлюють суперечності між справедливістю і ефективністю у розподілі. Ця суперечність проявляється у відно-

синах між виробництвом і споживанням – відсутності стимулів до виробництва; нерівномірності у розподілі ресурсів, прав власності та доходів; різниці у якості ресурсів, що використовуються, та розмірах факторних доходів; значній диференціації суспільства за доходами; відсутності умов для зростання середнього класу; поширенні бідності. Ці суперечності спричиняють ряд соціальних проблем і тому вимагають їх наукового обґрунтування, оскільки безпосередньо пов'язуються із заходами соціальної політики держави, розробкою стратегії соціально-економічного розвитку.

Теорія розподілу доходів завжди тісно пов'язувалася із теоріями соціальної справедливості та ефективності у розподілі. Економічні концепції соціальної справедливості досліджували А. Сміт, Й. Бентам, К. Маркс, А. Маршалл, А. Пігу, Л. Ерхард, Ф. Перру, Дж. Ролз, Ф. Хайек, Дж. К. Гелбрейт, Р. Нозик та інші вчені. У сучасній економічній теорії ця проблема розглядається не лише з погляду використання принципів ефективності та справедливості механізму формування доходів, а й з урахуванням соціально-економічних наслідків його функціонування. А таких проблем є дуже багато. Вони стосуються структурного взаємозв'язку функціонування як соціальних, так і економічних процесів і явищ. Ми приєднуємося до думки М. Бронфенбренера, який наголошує на існуванні низки невирішених проблем, до яких належать: 1) розподіл доходів і теорія суспільної справедливості; 2) взаємозалежність корисностей і суспільні блага; 3) вимір бідності, неповної зайнятості та нерівності; 4) способи перерозподілу доходів; 5) значення "злетів заробітної плати" та "падінь прибутку" для теорії розподілу; 6) розподіл і економічний розвиток; 7) розподіл трудових доходів: дискусія про сегментацію ринку; 8) наслідки укладення колективних договорів; 9) розподіл доходів і теорія загальної рівноваги; 10) макроекономічна теорія розподілу: "суперечка двох Кембриджів"¹. Фактично, автор окреслив коло проблем, які безпосередньо пов'язані з системою та механізмом розподілу доходів і залишаються актуальними. Їх дослідження стосується більш глибокого обґрунтування сутності, форм прояву та оцінки економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів. Наведені проблеми виникають, зокрема, із-за недостатнього наукового обґрунтування цих процесів та ігнорування наукових підходів у практиці господарювання при визначенні системи розподілу доходів на різних рівнях господарювання та формуванні принципів соціальної політики держави, що стосуються забезпечення справедливості та ефективності у розподілі.

Мета статті – визначення та порівняння наукових підходів до розуміння економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів. Для реалізації цієї мети поставлено завдання – на основі дослідження міждисциплінарних підходів визначити сутність понять справедливості та ефективності в розподілі; дослідити та порівняти підходи до проблеми поєднання ефективності і справедливості, які використовуються у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання; показати можливі соціально-економічні наслідки неефективного регулювання доходів у сучасній економіці. Аналіз здійснено на основі порівняння чотирьох концепцій справедливості, які вважаються суспільно ефективними. Розглядаються: утилітарний, сформульований Й. Бентамом; егалітарний, який передбачає зрівняльний розподіл; ринковий (ліберальний) підхід – полярний до егалітарного, і роулзівський, що трактує справедливість як чесність, підходи.

Огляд літератури. В історії економічної думки основи теорії розподілу доходів було закладено ще у працях фізіократів та представників класичної школи. Ф. Кене, В. Мірабо, А. Тюрго, В. Петті, А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.Б. Сей, Дж.С. Мілль, К. Маркс розробили теорію факторного розподілу доходів. Наприкінці XIX – початку XX ст. у працях К. Менгера, Е. Бем-Баверка, Ф. Візера,

А. Маршалла, Дж. Б. Кларка, Е. фон Бем-Баверка Л. Вальраса, В. Парето, Ф. Еджуорта, К. Вікселля, П. Дугласа, Дж. Стіглера було закладено маржинальний підхід у формуванні факторних доходів.

У працях Дж. Бьюкенена, Дж. М. Кейнса, А. Пігу, Е. Хансена, Я. Тінбергена обґрунтовано участь держави в перерозподілі національного доходу в суспільстві за допомогою фіскальної, економічної, соціальної політики. Соціальні підходи в теорії розподілу проявилися у працях К. Бюхера, Т. Веблена, Г. Еспінг-Андерсена, П. Струве, Р. Тітмаса, М. Туган-Барановського, Г. Шмоллера, Й. Шумпетера. Сучасні теорії ґрунтуються на інституційному підході, пов'язані з дією інститутів, механізмів і економічною поведінкою суб'єктів, започатковані у працях Т. Веблена, Р. Коуза, О. Вільямсона, Д. Норта, Дж. К. Гелбрейта, Ф. Кастлза, Дж. Роулса, А. Сена та інших.

У постсоціалістичному науковому просторі різним аспектам теорії розподілу доходів присвячено праці Л. Абалкіна, В. Базилевича, В. Гейця, Р. Грінберга, А. Гриценка, К. Губіна, Н. Дєєвої, П. Єщенко, Ю. Зайцева, С. Кірдіної, В. Кириленка, А. Колота, Е. Лібанової, І. Малога, М. Малкіної, В. Мандибури, О. Ніколаєвої, О. Новікової, В. Полтеровича, О. Рубінштейна, О. Сухарєва, В. Тарасевича, Н. Холода, А. Шевякова, В. Шаповал та інших вчених. У їхніх працях головна увага приділена аналізу впливу доходів на соціально-економічний розвиток, вимірам бідності, проблемам нерівності та соціальної справедливості в розподілі доходів, визначенню ролі і місця держави і громадських інститутів у здійсненні розподілу; способам перерозподілу доходів тощо.

Методологія дослідження. Дослідження наукових підходів до розуміння економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів здійснено шляхом застосування історико-генетичного методу, що дозволило визначити зміну підходів до розуміння змісту, джерел та механізмів ринкового розподілу доходів, а також час та причини виникнення суперечностей, що існують в системі розподілу між принципами справедливості та ефективності. Використання системного методу дало можливість показати структурний взаємозв'язок між економічними і соціальними процесами, що існує у механізмі розподілу доходів. Поєднання загального, часткового і одиничного дало можливість пояснити причини надмірної диференціації суспільства. Метод порівняльного аналізу застосовується для вивчення динаміки соціально-економічних показників.

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативні акти з питань соціальної політики, дані офіційної статистики України, аналітичні матеріали Національного інституту стратегічних досліджень, Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України, Українського центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, аналітико-статистичні огляди, довідкові та аналітичні документи міжнародних організацій, наукові публікації з проблем ефективності функціонування розподільних відносин у ринковій економіці.

Основні результати.

Погляди на умови ефективності та справедливості при розподілі ресурсів і доходів

В економічній теорії традиційно багато з цих проблем досліджуються у взаємозв'язку критеріїв ефективності використання ресурсів, справедливості розподілу доходів та їх впливу на добробут. Існує ряд теоретичних підходів, які пояснюють умови ефективності та справедливості при розподілі ресурсів і доходів (критерій Парето, компенсаційний критерій Н. Калдора та Дж. Хікса, критерій за Сітовським, критерій Бергсона).

¹ Останнє стосується суперечки між ученими щодо неоднозначності факторного розподілу доходів. Так, Дж.Б. Кларк, Т. Веблен, К. Вікселль вважали за необхідне пов'язувати витрати капіталістичного прибутку із інститутом власності, ефектом змін запасу капіталу, неоднорідністю капіталу та іншими чинниками. Див.: [1].

Ефективність виступає як нормативний критерій для оцінювання впливу використання ресурсів на добробут індивідів. Критерій ефективності (Парето оптимальності) задовольняється, коли ресурси протягом певного заданого періоду використовуються у такому напрямі, коли неможливо покращити добробут однієї людини без погіршення добробуту іншої людини. Основним критерієм ефективності, згідно з теорією Парето, є наявність або відсутність перевитрат ресурсів.

Дотримання принципу Парето-оптимальності передбачено у чотирьох концепціях справедливості, які вважаються суспільно ефективними, але трактується по-різному:

1. Утилітарний, сформульований Й. Бентамом. На його думку, добробут визначається щастям найбільшої кількості людей. У бентамівській концепції людина є виключно споживачем, причому спрямованим на негайне задоволення потреб. Чим більше щасливих людей, тим більший добробут. Така "арифметика щастя" була заснована на положенні про те, що всі люди мають ідентичні функції корисності доходу. У такому випадку оптимальний розподіл ресурсів міг бути досягнутим лише за умови, що доходи розподіляються порівну. Але оскільки функції корисності у людей суб'єктивні й різняться, то загальна корисність максимізується не в разі рівного розподілу багатства, а в результаті розподілу відповідно з різними функціями корисності. Отже, утилітаризм передбачає такі базові припущення: а) суспільний добробут являє собою суму функцій індивідуальних корисностей всіх членів суспільства (підхід Бентама); б) справедливість існує там і тоді, де і коли можна максимізувати сукупну корисність всіх членів суспільства; в) уряд має здійснювати перерозподіл доходів з метою максимізації корисності. Така максимізація не забезпечується ринком автоматично, через те, що корисність тієї самої грошової суми різна для різних категорій людей. За принципом спадної граничної корисності ця сума більш корисна для бідного, ніж багатого індивіда. Тому уряд має забезпечувати перерозподіл доходів в межах, що не ведуть до зниження ефективності виробництва.

2. Егалітарний, який передбачає зрівняльний розподіл, за якого всі члени суспільства отримують рівні блага, нерівність в розподілі доходів відсутня. Він спирається на принципи колективності, солідарності, патерналізму. Разом з тим, як свідчить практика соціалізації економіки, зрівняльні тенденції породжують ієрархічну систему зв'язків, бюрократизацію, придушення приватної ініціативи, утриманські настрої і поведінку людей, низький рівень життя. Хоча потрібно уточнити, що соціалістичний принцип розподілу виходив з трудового внеску і передбачав певну нерівність. егалітарний підхід вимагає рівномірного розподілу, за якого всі блага поділені порівну між усіма індивідами. Егалітаризм передбачає такі базові припущення: а) рівність може бути досягнута у більш широких межах, члени суспільства повинні мати не лише рівні можливості, але й більш-менш рівні результати – цим досягається єдність нації; б) уряд має прагнути того, щоб усі члени суспільства отримували рівні блага, котрі стали доступними завдяки успіхам розвитку цивілізації;

3. Ринковий (ліберальний) підхід – полярний до егалітарного. Справедливість встановлюється ринком. Розподіл відбувається за факторами виробництва. Передбачає відповідність доходу кожного власника фактору виробництва граничному продукту, отриманому від даного фактора, що припускає дуже значну нерівність в розподілі доходів. Цей підхід полягає у тому, що результати конкурентних ринкових процесів вважаються справедливими, оскільки винагороджують тих, хто

більш здібний і працьовитий, навіть якщо при цьому має місце крайня нерівність. Така концепція не передбачає перерозподілу благ за принципом Парето-ефективності. Класичний лібералізм базується на інтересах особистості. Згідно теорії, кожна людина готова до автономної діяльності і може самостійно найбільш ефективно реалізовувати свої таланти. Основні припущення такі: а) суспільство – проста сукупність індивідів, тому не має (не повинно мати) своїх цілей та намірів, що відрізняються від індивідуальних; б) гарне суспільство – це те, що не заважає індивідам реалізовувати свої приватні інтереси; в) уряд створений людьми для захисту їх прав, встановлених конституцією. Немає об'єктивних методів визначення того, що правильно та неправильно, тому індивіди визначають це на підставі власних переваг; г) свобода – синонім автономії та незалежності, досягається людьми самостійно (не за допомогою діяльності уряду); д) рівність – це рівність можливостей (а не рівність результатів); е) справедливість досягається самим ринком; є) ефективність означає, що ресурси належать тим індивідам, які можуть заплатити за них більшу ціну, і найбільш раціонально їх використовувати. Ліберальний підхід тісно пов'язується із обмінною (лібертарною) концепцією соціальної справедливості, що ґрунтується на міркуванні про те, що оскільки не існує об'єктивного універсального критерію заслуг і відповідних винагород, то критерієм справедливості є вільна згода учасників соціальної взаємодії – обміну товарами й послугами. Цієї точки зору дотримуються прибічники політичної ідеології, яку називають лібертаріанством. Зокрема, на ній ґрунтується концепція соціальної справедливості Р. Нозіка. Якщо люди добровільно обмінюються деякими товарами й послугами (безпосередньо або за посередництвом грошей), то ні в кого немає підстав скаржитися на несправедливість: кожний вступає в процес обміну лише тоді, коли вважає, що те, що він отримує, для нього важливіше (цінніше), аніж те, що він віддає. Несправедливість виникає лише там, де хтось обманом чи примусом відбирає товари й послуги або їх грошовий еквівалент [2].

4. Роулзівський [3, с. 435]. Дж. Роулз висунув теорію справедливості як чесності. Максимізується корисність найменш забезпечених осіб. Ідея справедливості як чесності розглядається у договірній термінології і як складова раціонального вибору та протиставляється концепціям утилітаризму і інтуїтивізму. Справедливість будується на двох принципах: "Перший принцип: кожна людина повинна мати рівні права у відношенні найбільш великої схеми рівних основних свобод, сумісних з подібними схемами свобод для інших. Другий принцип: соціальні і економічні нерівності повинні бути влаштовані так, щоб: а) від них можна було б розумно очікувати переваги для всіх і б) доступ до посад був би відкритий всім" [3, с.245]. Роулз додає: "Ці принципи повинні бути впорядковані так, що перший принцип первинний щодо другого. Це упорядкування означає, що не можуть бути виправдані порушення основних свобод, захищених першим принципом, або ж компенсація порушення великими соціальними та економічними перевагами" [3, с.246]. Роулзівський підхід допускає нерівність, щоб не позбавити найпродуктивніших виробників стимулу до праці, але передбачає перерозподіл частини доходів більш продуктивних економічних суб'єктів на користь найбільш вразливих членів суспільства; Роулзівський підхід означає, що має максимізуватися корисність найменш забезпечених членів суспільства, і від цього вииграє суспільство в цілому;

Поняття справедливості завжди пов'язується з проблемою забезпечення ефективності. А ефективність, як

зауважує М.Блауг, "... обов'язково передбачає ціннісні судження, оскільки ефективність так чи інакше повинна бути більш бажана, ніж неефективність". ... "Якщо би ми, хоч би в принципі, відмовляємося розмежовувати ефективність розподілу і справедливості розподілу, ми повинні так чи інакше заперечувати всю теорію добробуту і разом з нею традиційну презумпцію переваги конкурентних ринків і цінового механізму як методу розподілу рідкісних ресурсів" [4, с.560].

За критерієм Калдора-Хікса, добробут підвищується, якщо ті, хто виграють, оцінюють свої доходи вище збитків постраждалих, і якщо значення виграшу перевищує значення втрат. Цей критерій вимірює зміни добробуту в грошових одиницях і є спробою оцінити в грошових одиницях виграш тих індивідів, хто виграв, та компенсувати в грошах втрати тих індивідів, що втратили. Критерій оснований на компенсаційному принципі: зміна політики уряду вважається покращенням ситуації, якщо ті індивіди, хто виграв, можуть потенційно повністю компенсувати втрати тим, хто втратив, та після цього ще залишатися у виграшу. При застосуванні цього критерію виникає наступна проблема: можлива така ситуація, що після зміни рух назад до початкової точки також підвищить суспільний добробут.

За Сітовським, зміна політики уряду є покращенням, якщо задовольняє критерій Калдора-Хікса, і якщо після зміни рух назад в початкову позицію не задовольняє критерій Калдора-Хікса. Таким чином, Сітовський пропонує подвійний критерій: 1) спочатку треба переконатися, що рух з першої точки до другої покращує стан за критерієм Калдора-Хікса, 2) потім слід переконатися, що рух назад з другої точки до першої не покращує стан згідно критерія Калдора-Хікса. Лише тоді, коли виконуються обидві умови, добробут суспільства підвищується. При застосуванні критерію Сітовського відбувається намагання привести різноякісні корисності до єдиної грошової бази, в той час як гранична цінність тієї самої суми відрізняється для бідного та багатого індивіда.

А. Бергсон вважав за необхідне розробити систему цінностей для суспільства, яка б враховувалася законодавчими або виконавчими органами в економічній політиці держави і відображала б функцію суспільного добробуту. Вироблення критеріїв оцінки добробуту виступає дуже важливим завданням, воно повинно лежати в основі розрахунку витрат перерозподілу та розмірів

компенсійних платежів для полегшення прийняття економічно ефективних рішень. Існування держави, яка втручається в процеси встановлення досконалої конкуренції, фактично гарантує проблему квазіоптимуму (second best). Так, загальну рівновагу викривляють податки, оскільки сприяють відхиленню цін від рівноважних. Це впливає, з одного боку, на виробників (знижують стимули виробництва), а, з іншого боку, – на вибір споживачів. Останні, прагнучи зменшити податковий тягар, вибирають товари-замінники. Зростаючі ефекти взаємозамінності призводять до викривлення сукупного попиту і, в кінцевому підсумку, до втрат ефективності. Загальна рівновага досягається на новому рівні, на рівні квазіоптимуму.

Багато індивідів вважають, що результати державних програм також мають бути оцінені в термінах рівності, тобто в термінах відчутної справедливості результатів. Однак існує проблема, що зв'язана із застосуванням критерію рівності, адже індивіди відрізняються їх розумінням справедливості. Економісти зазвичай обмежують аналіз питання про рівність до визначення впливу альтернативних політик на розподіл добробуту серед індивідів. Наприклад, багато людей зацікавлені в оцінці впливу політики уряду на бідних, людей похилого віку, дітей.

У галузі державних фінансів аналітики зазвичай намагаються визначити вплив дій уряду як на розподіл ресурсів, так й на розподіл добробуту. Зауважимо, що обидва поняття – ефективність та справедливість відображають рівень соціально-економічного розвитку суспільства. Ефективність напрямку зв'язана з домінуючими економічними відносинами, справедливість відображає більш широкий спектр існуючих в суспільстві інституційних відносин, традицій.

Класичні та сучасні підходи до поєднання ефективності і справедливості у розподілі

Усвідомлення теоретичних основ формування механізмів ринкового розподілу доходів та наведена характеристика підходів щодо сутності та поєднання ефективності і справедливості у процесі розподілу доходів дає можливість узагальнити та визначити головні механізми їх забезпечення, які застосовуються у світовій та вітчизняній практиці при формування політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання і дають можливість оцінки економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового розподілу доходів (Табл. 1).

Таблиця 1. Підходи до проблеми поєднання ефективності і справедливості у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання

Підхід	Принцип або теорія	Механізм	Призначення
Класичний	Формування зарплати у залежності від вартості засобів існування робітників	Визначення мінімуму споживчих благ, мінімального і середнього споживчого кошика	Обґрунтування межі бідності, мінімальних доходів населення, співвідношення між мінімальними і середніми доходами
	Теорія факторів виробництва	Встановлення оптимального взаємозв'язку факторів у виробничому процесі	Визначення співвідношення динаміки фізичного обсягу факторів виробництва
Маржиналістський	Теорія граничної продуктивності	Врахування приросту продукту, який досягається завдяки використанню додаткової одиниці даного фактора при фіксованих значеннях інших факторів	Встановлення плати за ресурси
Неокласичний	Оптимальність розміщення ресурсів; Парето-ефективність; принцип компенсації (аналіз витрат і вигод); нормативний підхід; критерій – економічна ефективність	Забезпечення оптимального розподілу благ у суспільстві та підвищенню суспільного добробуту; політичні заходи – політика патерналізму; механізм регулювання доходів у відповідності з факторною продуктивністю	Встановлення залежності між величиною доходу і кількістю його отримувачів; умови зростання добробуту; допомога окремим категоріям населення; Розподіл доходу пропорційно до внеску кожного з факторів
	Поєднання ефективності і соціальної справедливості	Механізми перерозподілу доходів	Вирівнювання нерівності

Закінчення табл. 1

Підхід	Принцип або теорія	Механізм	Призначення
Концепції розподільно-перерозподільних відносин	Перерозподіл задля вирівнювання нерівності	Визначення механізму первинного, вторинного розподілу і перерозподілу сукупного суспільного продукту	Досягнення справедливого розподілу
Макроекономічна теорія розподілу доходів	Концепція "ефективного попиту"	Участь держави в перерозподілі національного доходу в суспільстві за допомогою фіскальної, економічної, соціальної політики	Здійснення соціальних реформ; формування системи соціального забезпечення
Інституційні теорії суспільного вибору	Державна політика розподілу доходів має відповідати потребам суспільства; владна теорія розподілу доходів	Механізм, який би мінімізував негативні наслідки перерозподільних процесів і максимізував позитивні; формування оптимальних механізмів розподілу не лише доходів, а й ресурсів	Ефективна політика перерозподілу доходів; недопущення маніпулювання механізмами ухвалення суспільних рішень

Джерело: складено авторами

Із даних таблиці 1 бачимо, що головні аспекти, які актуалізувалися в економічній теорії, стосуються можливостей поєднання у механізмі розподілу доходів цілей і засобів забезпечення економічної ефективності та соціальної справедливості, встановлення науково обґрунтованих розмірів мінімальних доходів, політики боротьби з бідністю та надмірною диференціацією доходів.

Суперечності поєднання принципів справедливості й ефективності в політиці розподілу доходів

Проблема поєднання ефективності і справедливості відкриває ряд суперечностей та веде за собою ймовірність як позитивних, так і негативних соціально-економічних наслідків. Перш за все, виникає проблема вибору: віддати перевагу ринковому розподілу доходів, ко-

рекованому державою, чи державному розподілу доходів, коректованому ринком.

Прагнення до рівності в розподілі доходів, що втілює, на думку багатьох, соціальну справедливість, завжди супроводжується падінням економічної ефективності. Нерівність у доходах забезпечує економічну ефективність, але супроводжується соціальною несправедливістю у вигляді значної нерівності у розподілі доходів, майнової диференціації населення. Таким чином, вибір між рівністю і нерівністю доходів перетворюється на вибір між соціальною справедливістю та економічною ефективністю. Це загострює соціально-економічні суперечності, зумовлює низку проблем як економічного, так і соціального характеру (Рис. 1).

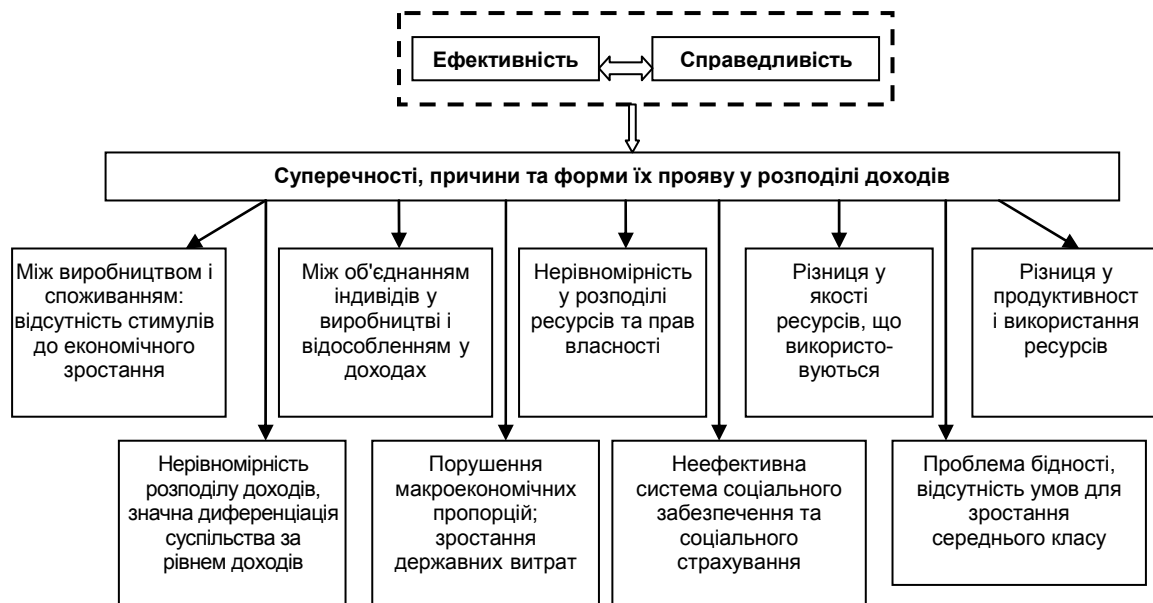

Рис. 1. Проблеми поєднання ефективності і справедливості в розподілі

Джерело: складено авторами

Ринковий розподіл доходів не гарантує кожній людині прийнятний рівень доходу. Причинами нерівномірності виступають: різниця у здібностях, як розумових, так і фізичних; відмінності у володінні власністю, в освітньому рівні, а група причин, яка пов'язана з везінням, випадком, несподіваним виграшем тощо. У цьому полягає певна соціальна несправедливість ринку. Держава, приймаючи на себе значну частку відповідальності за дотримання невід'ємного права людини на гідне життя, організовує перерозподіл доходів. Незважаючи на досягнення розвинених країн у соціально-економічній сфері,

диференціація доходів, її масштаби і обґрунтованість раніше представляють серйозну суспільну проблему.

Неантагоністичне протиріччя економічної ефективності та соціальної справедливості науковці вважають сучасною перетвореною формою загальноекономічної суперечності між виробництвом і споживанням. Чим більше витрачається на виробництво, тим менше залишається для споживання, і навпаки. Відповідно, економічна ефективність досягається в умовах ринкової системи з мінімальним втручанням держави. Соціальна справедливість розглядається як механізм перерозподілу доходів з метою запобігання їх надмірної диференціації. Такий

перерозподіл знижує стимули, створювані ринком і пов'язані, з одного боку, з можливістю швидкого збагачення, з іншого – з небезпекою розорення і безробіття" [5].

Протиріччя виникають також із-за неефективності організаційно-економічного механізму розподілу доходів. Так, К.Губін вважає, що "... основне протиріччя формування доходів населення – протиріччя між об'єднанням індивідів в процесі сумісно-розділеної діяльності із створення економічних благ та відособленням їх в особистому доході, що базується на певному типі розподілу" [6]. Аналізуючи цю проблему у сучасних умовах, А. Котенок підкреслює, що "...неантагоністична суперечність економічної ефективності та соціальної справедливості переходить на новий діалектичний рівень. Соціальна справедливість стає умовою економічної ефективності господарської системи. У свою чергу, економічна ефективність на сучасному етапі розвитку економіки головним чином характеризується тенденцією індивідуалізації суспільного виробництва. За таких умов держава як повноцінний учасник економічних відносин забезпечує соціальну справедливість, сприяючи розв'язанню цього протиріччя, формуючи тим самим основу для зростання суспільного добробуту [7, с. 23].

Основний аргумент на користь нерівності доходів полягає в тому, що необхідно зберегти стимули для виробництва продукції та отримання доходів. Однак, перерозподіл доходів дорого обходиться суспільству. Як показують дослідження зарубіжних дослідників, спроби збільшити доходи бідних за рахунок вилучення певних сум у багатих можуть обернутися серйозними втратами в ефективності. Цю ситуацію А. Оукен назвав "ефектом дірявого відра": "... Ми можемо переносити гроші від багатих до бідних тільки в дірявому відрі. Враховуючи (1) перевагу суспільством рівності (або принаймні рівності більшою мірою, чим забезпечує ринковий розподіл доходів), а також (2) витрати відхилення від обумовленого ринком розподілу, суспільство стикається з дилемою: рівність чи ефективність. Оптимальним результатом, як правило, є компроміс" [цит. за:7]. За підрахунками А. Оукена, спроби збільшити доходи бідних за рахунок вилучення частини доходів у багатих призводить до втрат, які рівносильні тому, що з кожних 350 дол., вилучених у багатих, 100 дол. доходять до бідних, а 250 дол. просто губляться.

Як свідчать спеціальні дослідження, у забезпеченні рівності та справедливості у суспільстві значна роль належить характеру розподільних відносин в країні. Зокрема, однією зі складових таких відносин є міра перерозподілу валового внутрішнього продукту через державний бюджет. Бюджет завжди виражає певні фінансові протиріччя суспільства та конфлікт суб'єктів, які беруть участь у його формуванні. Кожний з цих суб'єктів (юридичні й фізичні особи та держава) прагне віддавати у бюджет якомога менше, отримувати якомога більше, і це є цілком закономірним явищем. Проте ці протиріччя мають бути збалансовані, інакше руйнується економічна база та порушується соціальна стабільність у суспільстві [8, с. 24].

У науковій літературі обґрунтовується об'єктивна необхідність перерозподілу доходів. Так, наприклад, Д. Мюллер пише про існування чотирьох гіпотез щодо добровільного перерозподілу, згідно з якими колективні

рішення про перерозподіл доходу – подібно колективним рішенням про збільшення аллокативної ефективності – у принципі можуть прийматися односторонньо [9]. До них автор відносить: перерозподіл як страхування – "...примус всіх членів суспільства до вступу в страхову програму може бути Парето-поліпшенням", – зазначає автор [9, с.63]; перерозподіл як суспільне благо, – "...багаті передають частину доходу бідним не тому, що вони знаходяться в невизначеності щодо можливості стати бідними, але в силу співчуття чи подібної альтруїстичної мотивації" [9, с. 64]; перерозподіл для задоволення норм справедливості (як психологічного поняття); перерозподіл для поліпшення аллокативної ефективності – при цьому допущенні перерозподілу доходів і продуктивних ресурсів може призвести до такого стану, коли всі члени суспільства поліпшать своє становище [9, с.68].

Отже, нерівномірність розподілу виступає як об'єктивна реальність, і питання полягає у тому, щоб не допустити загрозливих показників цієї нерівномірності. Для цього існує необхідність, по-перше, адекватно вимірювати ступінь нерівномірності; по-друге, контролювати не лише різницю в доходах багатих і бідних, а й розміри доходів, щоб не допустити зменшення мінімальних доходів нижче показників мінімальних соціальних стандартів.

Для оцінки нерівності у доходах окремих груп населення використовується крива Лоренца, що характеризує нерівномірність розподілу і показує частку в національному доході, яку займає кожна група населення. Коефіцієнт Джині використовують для порівняння нерівномірності розподілу доходів у різних країнах і він широко представлений у звітах міжнародних інституцій. Відповідно до класифікації, запропонованої Аткинсоном, Рейнвотером і Смідінгом для країн ОЕСР [10], коефіцієнт Джині в інтервалі 33-35 характеризує високу ступінь нерівності, 29-31 – середню, 24-26 – низьку і 20-24 – дуже низьку ступінь нерівності розподілу доходів.

За 2005-2012 роки індекс Джині в Україні змінювався, його величина поступово знизилася на кінець періоду. У 2012 році індекс Джині становив 0,233, що складає 77,9% його величини у 2005 році, а приріст до 2011 року зменшилася на 4,1%. Зменшення величини індексу Джині в Україні спостерігається і в порівнянні з окремими країнами ОЕСР та СНД (Рис.2).

Найбільший внесок у нерівність здійснює заробітна плата (52,1%), причому в міських поселеннях це значення підвищується до 58,0%, а в сільських становить лише 31,6%. Такі значні відмінності пов'язані як з економічними, так і з демографічними чинниками.

Ринковий розподіл доходів не гарантує кожній людині прийнятний рівень доходу. Причинами нерівномірності виступають: різниця у здібностях, як розумових, так і фізичних; відмінності у володінні власністю, в освітньому рівні, а група причин, яка пов'язана з везінням, випадком, несподіваним виграшем тощо. У цьому полягає певна соціальна несправедливість ринку. Держава, приймаючи на себе значну частку відповідальності за дотримання невід'ємного права людини на гідне життя, організовує перерозподіл доходів. Незважаючи на досягнення розвинених країн у соціально-економічній сфері, диференціація доходів, її масштаби і обґрунтованість раніше представляють серйозну суспільну проблему.

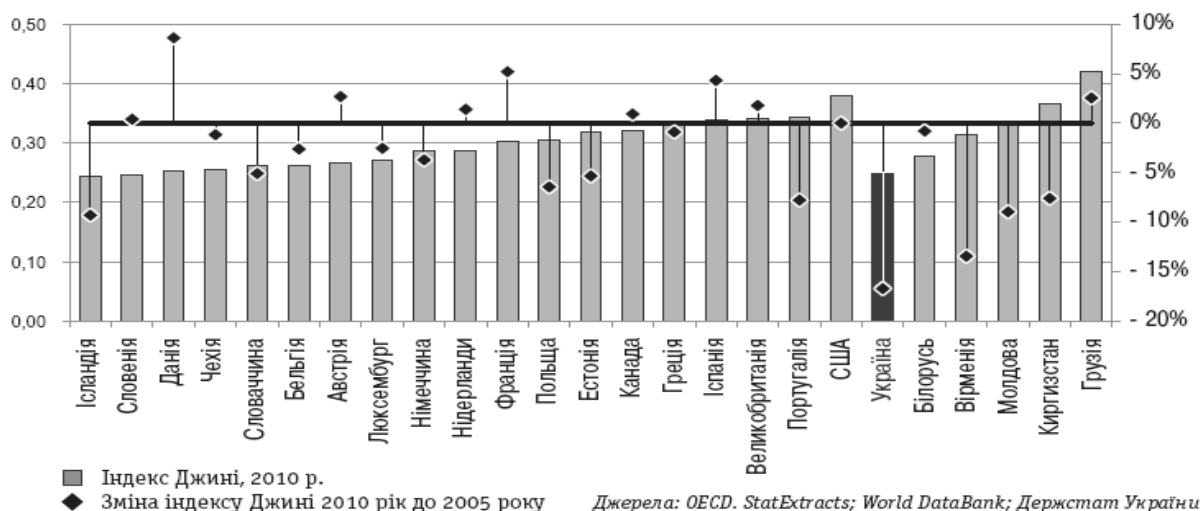

Рис.2. Нерівність доходів (індекс Джині): Україна та окремі країни

Джерело: [11, с. 76]

Висновки. Підходи до проблеми поєднання ефективності і справедливості у формуванні політики розподілу доходів історично формувалися у процесі зміни поглядів на принципи формування та механізми здійснення політики розподілу доходів. За цими ознаками чітко розрізняються класичний, маржиналістський, неокласичний підходи та концепція розподільно-перерозподільних відносин, макроекономічний підхід, інституційної теорії суспільного вибору. Вони ґрунтуються на особливих підходах, які визначають цільову спрямованість та механізми поєднання ефективності і справедливості у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання.

Проблеми поєднання ефективності і справедливості в розподілі пов'язані із суперечностями, які існують у сфері розподілу, неефективністю інституційно-організаційного механізму регулювання розподільних відносин, нерівномірністю розподілу ресурсів та прав власності й зумовлюють нерівномірність розподілу доходів і жорстку диференціацію та маргіналізацію у структурі населення, порушення макроекономічних пропорцій, неефективну систему соціального забезпечення та соціального страхування населення.

Нерівномірність розподілу виступає як об'єктивна реальність, і тому важливо не допустити її загрозливих показників. Тому необхідно, по-перше, адекватно вимірювати ступінь нерівномірності; по-друге, контролювати не лише різницю в доходах багатих і бідних, а й розміри доходів, щоб не допустити зменшення мінімальних доходів нижче показників мінімальних соціальних стандартів. Соціальні стандарти потребують постійного перегляду та поліпшення методів їх розрахунків з урахуванням методик, що застосовується в країнах з високим рівнем соціального розвитку.

Дискусія. У сучасній науковій літературі не склалося єдиного системного підходу до оцінки економічної та соціальної ефективності функціонування ринкового механізму розподілу доходів. Головні аспекти, які актуалізуються як в економічній теорії, та і в заходах соціальної політики держави, стосуються можливостей поєднання у механізмі розподілу доходів цілей і засобів забезпечення економічної ефективності та соціальної справедливості, встановлення науково обґрунтованих розмірів мінімальних доходів, політики боротьби з бідністю та надмірною диференціацією доходів. Нам ба-

читься подальша спрямованість використання цих теоретичних підходів до розв'язання проблеми поєднання ефективності і справедливості у формуванні політики розподілу доходів на різних рівнях господарювання: класичного – для обґрунтування межі бідності, розміру мінімальних доходів населення, співвідношення між мінімальними і середніми доходами; маржиналістського – для встановлення плати за ресурси; неокласичного – для визначення залежності між величиною доходу і кількістю його отримувачів; визначення умов вирівнювання нерівності; концепції розподільно-перерозподільних відносин – для обґрунтування справедливого розподілу; макроекономічної теорії розподілу доходів – для здійснення соціальних реформ, формування системи соціального забезпечення; інституційної теорії суспільного вибору – для забезпечення ефективної політики перерозподілу доходів, недопущення маніпулювання механізмами ухвалення суспільних рішень.

Список використаних джерел

- Бронфенбрэннер М. Десять проблем современной теории распределения [Електронний ресурс] / М. Бронфенбрэннер. – Режим доступу: http://elilb.org.ua/economics/ua_readme.php?subaction=showfull&id=1103636627&archive=&startfrom=ucat=18&.
- Сепетий Д.П. Проблема соціальної справедливості в перспективі обмінної та зрівнювальної концепції [Електронний ресурс] / Д.П. Сепетий. – Режим доступу: <http://dsepetij.ho.ua/justice.htm>.
- Пиндайк Р. Микроэкономика. – М.: Экономика [Р. Пиндайк, Д.Рубинфельд], 1992.- 509 с.; ISBN: 5-318-00548-9; Ролз Дж. Теория справедливости [Електронний ресурс] / Дж. Ролз. – Новосибирск: Изд-во НГУ, 1995. – 535 с.; ISBN 5-7615-0365-4. – Режим доступу: <http://www.musa.narod.ru/rawls1.htm>.
- Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / М. Блауг. – М.: "Дело Лтд", 1994. – 720 с.; ISBN: 0-521-31644-8 (англ.); ISBN: 5-86461-151-4м (русс.).
- Эффективность и справедливость. 2010-2013 "Современная экономическая теория" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://modern-econ.ru>.
- Губін К.Г. Формування системи регулювання доходів населення в трансформаційній економіці [Електронний ресурс] / К.Г.Губін. – Режим доступу: http://library.nulau.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/ET/BIBLIOTEKA/AVTOREFERAT/GUBIN.htm;
- Котенок А. Г. Форми прояву діалектики ринкової і соціальної справедливості у розвитку сучасних систем / А. Г. Котенок // Стратегія економічного розвитку України. – 2012. – № 31 (2012). – с.17-23.
- Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу ; за ред. Е. М. Лібанової. – К.: Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, 2012. – 404 с.; ISBN 978-966-304-005-9.
- Мюллер Д. Общественный выбор [Електронний ресурс] / пер. с англ.; под ред. А.П. Заостровцева, А.С. Скоробогатова; Гос. ун-т. – Высшая школа экономики, Институт "Экономическая школа". – М. 2007.

– 994 с. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/seinstitutespb/dennis-muller-obsestvennyj-vybor>.

10. Atkinson, A. B., L. Rainwater and T. Smeeding. Income Distribution in OECD Countries // OECD Social Policy Studies. – 1995. – No. 18. – 164 с.

11. На шляху до зеленого зростання: моніторинг прогресу в Україні [Електронний ресурс] / [Андрусевич А., Андрусевич Н., Козак З., Хомякова О.] – Львів. – 2014. – 76 с. – Режим доступу: http://www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/publications/GGI_Ukraine_final.pdf

Надійшла до редколегії 21.01.15

З. Галушка, д-р екон. наук, проф.,
А. Дутчак, соискатель

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Черновцы, Украина

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ РЫНОЧНОГО РАСПРЕДЕЛЕНИЯ ДОХОДОВ: ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ

В статье проведено сравнение научных подходов к пониманию экономической и социальной эффективности функционирования рыночного распределения доходов. На основе междисциплинарных подходов определена сущность понятий справедливости и эффективности в распределении; исследовано подходы к проблеме сочетания эффективности и справедливости, которые используются в формировании политики распределения доходов на разных уровнях хозяйствования; определены возможные социально-экономические последствия неэффективного регулирования доходов в современной экономике.

Ключевые слова: экономическая эффективность; социальная справедливость; рыночное распределение доходов; противоречия системы распределения доходов.

Z. Halushka, Doctor of Sciences (Economics), Professor,
A. Dutchak, researcher

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine

ECONOMIC AND SOCIAL OPERATIONAL EFFICIENCY OF MARKET DISTRIBUTION OF INCOME: APPROACHES TO EVALUATION

This article provides a comparison between scientific approaches to understanding the economic and social efficiency of market income distribution. Based on multidisciplinary approaches the essence of the concepts of fairness and efficiency in the distribution; explored approaches to combining efficiency and equity used in policy income distribution at different levels of management; the possible social and economic consequences of ineffective regulation of income in today's economy. The analysis is based on comparing the four concepts of justice that are considered socially efficient. Considered: utilitarian, formulated by J. Bentham; egalitarian, which provides for equal distribution; market (liberal) approach – to polar egalitarian and rousziansky that treats justice as fairness, approaches. Based on the generalization of existing approaches analyzed method of estimating social justice in the distribution and the possibility of its application. The structure of the article includes the following sections: 1. Views on terms of efficiency and equity in the distribution of resources and income; 2. Classical and modern approaches to combining efficiency and equity in the distribution; 3. Conflicts combination of the principles of fairness and efficiency in the distribution of incomes policy. The authors also noted that the uneven distribution of income acts as an objective reality, and the question is to prevent dangerous indicators of this unevenness. Market income distribution does not guarantee every person an acceptable level of income. The causes of irregularity are: differences in abilities, mental as well as physical; differences in possession of the property, in the educational level and group reasons associated with luck, chance, surprise win more. This is a definite social injustice market. State, taking a significant share of responsibility for maintaining a basic human right to a dignified life, organizes redistribution.

Keywords: economic efficiency; social justice; market income distribution; contradictions income distribution.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Economics, 2015; 2 (167): 18-23

УДК 330.341.1

JEL M21, O 21

DOI: [dx.doi.org/ 10.17721/1728-2667.2015/167-2/3](https://doi.org/10.17721/1728-2667.2015/167-2/3)

В. Зянько, д-р екон. наук, проф.,

В. Зянько, асп.

Вінницький національний технічний університет, Вінниця

СУПЕРЕЧНОСТІ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті досліджено основні економічні суперечності, притаманні нинішньому етапу формування в Україні моделі інноваційного розвитку, проаналізовано їх причини та наслідки для національної економіки, обґрунтовано шляхи активізації розвитку інноваційного підприємництва як основної умови розв'язання існуючих економічних суперечностей.

Ключові слова: економічні суперечності; інноваційна діяльність, інноваційне підприємництво, модель інноваційного розвитку.

Вступ. Нині Україна твердо стала на шлях інтеграції до Євросоюзу. Це вимагає реформування національної економічної системи стосовно її наближення до економічних систем країн ЄС, за основу розвитку яких ще у березні 2000 року на Лісабонській конференції було прийнято інноваційну модель [1]. Розбудова інноваційної моделі ставить перед наукою завдання пізнання та створення ефективних засобів для активізації інноваційної діяльності, що потребує, зокрема, й дослідження економічних суперечностей, властивих нинішньому етапу формування в Україні інноваційної моделі.

Суперечності є невід'ємною складовою діяльності будь-якої економічної системи. Суперечливість інноваційного розвитку проявляється в тому, що з одного боку інновації виступають як рушійна сила і головний чинник стійкого економічного розвитку, викликають певні позитивні економічні зрушення, сприяють розширеному відтворенню промислового капіталу на якісно новій техно-

логічній основі. Завдяки інноваціям з'являються нові ринки, розробляється нова технологія, випускається нова продукція і надаються прогресивні послуги. При вдалому комерційному впровадженні інноваційних проєктів підприємець може розраховувати на отримання надприбутків. Але з іншого боку інновації руйнують стійкість економічної системи, рівновагу ринку, зумовлюють невизначеність результатів, підвищують рівень фінансового ризику при вкладанні інвестицій у науково-технічні розробки. Проте об'єктивні діалектичні суперечності не є антагоністичними і вирішуються шляхом узгодження інтересів суб'єктів господарювання. Тому дослідження таких суперечностей є актуальним, оскільки дозволить на практиці виробити ефективну систему економічних стимулів активізації інноваційного підприємництва, що ґрунтується на використанні інновацій і нових знань як найважливіших ресурсів сталого економічного розвитку.